

שיעור ח

סמך לו כותל אחר ו"כופין על מידת סדום"

(בבא בתרא ה ע"א)

א. אף על פי שלא נתן עליו את התקרה, מגלגלין עליו את הכול
ב. "זה נהנה וזה חסר" או "זה נהנה וזה לא חסר"
ג. "זה נהנה וזה לא חסר" ו"כופין על מידת סדום"
סיכום

א. אף על פי שלא נתן עליו את התקרה, מגלגלין עליו את הכול

במשנה (ה ע"א) נאמר:

כותל חצר שנפל מחייבין אותו לבנותו עד ארבע אמות... מארבע אמות
ולמעלה אין מחייבין אותו.
סמך לו כותל אחר, אף על פי שלא נתן עליו את התקרה, מגלגלין עליו את
הכל.

משנה זו חוזרת לדון באמור במשנה הראשונה בפרק, בדבר שניים הגרים בחצר
משותפת, שביכולתם לכוף זה את זה לבנות כותל באמצע. גובה הכותל שהם יכולים
לחייב זה את זה הוא עד ארבע אמות. מעל ארבע אמות הם אינם יכולים לחייב זה את
זה. במקרה שראובן - אחד משני השותפים, הגביה על חשבונו את הכותל מעל ארבע
אמות, ושכנו שמעון בנה בתוך חלקו כותל אחר כנגד כותלו של ראובן, כדי להעמיד
עליו תקרה, אף על פי שטרם הניח את התקרה על הכותל של ראובן, "מגלגלין עליו
[על שמעון] את הכל". מחייבים את שמעון לשלם מחצית מן הכותל של ראובן מאחר
שגילה דעתו שנוח לו בתוספת שהוסיף ראובן. כך הסביר רש"י את דברי המשנה:

סמך לו כותל אחר - לאחר שבנאו האחד למעלה מד' אמות הרבה ולא רצה האחר לסייעו בהגבתו סמך השני כותל אחר כנגד כותל זה כדי לסכך ולתת עליו תקרה מכותל לכותל, אף על פי שלא נתן עליו עדיין התקרה. מגלגלין עליו את הכל - דגלי דעתיה דניחא ליה בהגבהה דהיאך.

לפי רש"י שמעון רק בנה כותל במקביל, והוא עדיין לא השתמש בכותל של השכן אלא רק נראה שהוא מתכנן להניח תקרה על הכותל שלו ושל ראובן, ועל כך הוא חייב. דברים דומים לאמור במשנתנו מופיעים גם בתוספתא (בבא מציעא [ליברמן] יא, ד):

היתה סמוכה לחצירו של חברו, אף על פי שלא נתן את הקורה לאותו הרוח, נותנין לו יציאותיו של כותל בשעה שהוא בונה.

על הלכות אלו שאל הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, בבא בתרא ג ע"א בדפי הרי"ף):

ואם תאמר ואמאי מגלגלין עליו, שמא כשיקרה את ביתו לא יסמוך קורותיו באותו כותל? יש לומר דמכל מקום כיון שנעשה כותל זה מחיצה לביתו חייב. והכי תניא בתוספתא [ריש פרק י"א דבבא מציעא] "היתה סמוכה לביתו אף על פי שלא נתן את הקורה לאותו רוח נותנין לו יציאותיו של כותל [בשעה שהוא בונה].¹

הנמוקי יוסף שאל שאלה עקרונית. על פי מה ניתן לחייב אדם על מעשה שהוא לא עשה? אמנם נראה שזו כוונתו העתידית, אך כל זמן שהוא לא הניח את התקרה או הקורה על הכותל של חברו, לא ניתן לחייב אותו? תשובתו היא שאף על פי ששמעון עדיין לא הניח את התקרה, מכל מקום רואים שהוא מתחשב בכותל שנבנה מעל ארבע אמות ככותל ביתו, ועל כן חייב לשלם.

נראה להסביר שעל מנת לחייב בתשלום אין צורך להמתין עד שהאדם יינה באופן פיזי וממשי מהכותל. ההנחה היא ששמעון לא היה בונה כותל גבוה מעל ארבע אמות בחצרו, אילולא היה לראובן קיר כזה במקביל. העובדה שגם שמעון בנה, וכנראה עומד להשתמש בכותל הגבוה של ראובן, מחשיבה אותו מעין שותף. כך הסביר זאת הרב ישראל יעקב קנייבסקי (קהילות יעקב - בבא בתרא, סימן ו):

ויש להבין מאי נהנה איכא היכא שסמך לו כותל אחר דהא אכתי אינו נהנה מכתלו של חברו? ... והנראה מוכח מזה דכל היכא שבדעתו להוסיף על הבנין

1 ראשונים נוספים שאלו זאת והשיבו באופן דומה: הרמב"ן, הר"ן, בבא בתרא שם, ועוד.

ח. סמך לו כותל אחר ו"כופין על מידת סדום"

כבר מחשב הנאה במה שחלק ממנו בנוי דכשאדם בונה בית, כל נדבך ונדבך שנעשה, הנאה היא לו מה שמקצת בניינו נוסף לו.

כל זה הוא בתנאי שאכן ברור וידוע שאכן כוונתו ליהנות מהכותל הגבוה של השכן. אולם אם ניכר שבניית הכותל לא נועדה להתחבר ולהינות מהכותל של השכן, הכול יודו שהוא פטור.

מדברי רבינו גרשום (ה ע"א) משמע שאכן ניכר ששמעון מתכוון להשתמש בכותל של ראובן. שמעון עושה פעולות ממשיות לשם כך:

אף על פי שלא נתן עליו את התקרה - על כותל זה שהגביה חבירו, אלא כעין קונדסין ונתן עליהם את התקרה מצד אחד על כותליו, אעפ"כ מגלגלין עליו את הכל מה שהוציא זה על אותו גובה יותר על ד'. שאע"פ שלא נתן התקרה עליו, נהנה הוא מן הכותל, וההנאה היא בביתו מחמת אותו כותל.

שמעון התחיל לבנות את התקרה בחלק שלו, וכנראה שעל פי אופי הבנייה ניתן לדעת שאכן שמעון מתכוון להשתמש בכותל של ראובן. אמנם שמעון עדיין לא הניח דבר על כותלו של חברו, אך ברור שהוא נהנה כבר עכשיו מעצם העובדה שחברו בנה כותל גבוה ושהוא עומד להשתמש בו ולכן כבר מעתה חייב, ומגלגלין עליו את הכל. הגמרא (ו ע"א) דנה באמור במשנה:

סמך לו כותל אחר מגלגלין עליו את הכל.

אמר רב הונא: סמך לפלגא סמך לכולה.

ורב נחמן אמר: למאי דסמך סמך למאי דלא סמך לא סמך.

לדברי רב הונא, אם סמך שמעון את הכותל שלו רק מול חצי מהכותל שבנה ראובן, הרי זה כאילו סמך כנגד כל הכותל, ועל כן יהיה שמעון חייב להשתתף בכל הוצאות הכותל של ראובן, אף על החלק שכנגדו לא בנה. הטעם הוא שכנראה שמעון מתכנן לבנות את כל הכותל ולהניח תקרה מעל שני הכתלים. אמנם שמעון עדיין לא הניח עליו תקרה, אך בכל זאת חייב להשתתף, כמו ששנינו במשנה. לדברי רב נחמן, אם הכותל של שמעון אינו כנגד כל הכותל של ראובן, אין שמעון חייב להשתתף בכל הוצאות הכותל של ראובן, אלא בחלק שכנגדו סמך את כותלו, מאחר שההנחה היא שהוא יניח עליו תקרה וישתמש בו, ואילו בחלק שכנגדו לא בנה אינו חייב להשתתף. רש"י שם (ד"ה סמך) הסביר את דברי רב הונא: "דכיון דהתחיל סופו לגמור ויתן תקרה, ותנן אף על פי שלא נתן עליו את התקרה, נותן מיד". דברי רש"י הללו תואמים לדבריו במשנה. ההנחה היא ששמעון יניח לבסוף תקרה על הכותל של ראובן. רבינו

גרשום (שם) פירש: "אף על פי שלא סמך אלא כנגד חציו, משום דאמרינן היום או למחר ימלך בעצמו ויאריכנו כנגד כולו". את דברי רב נחמן פירש רבנו גרשום: "מה דסמך סמך. שכנגד אותו שיעור שסמך יתן חלקו ותו לא, דלא מחייבי ליה עכשיו משום היום ומחר".

המחלוקת בין רב נחמן לבין רב הונא היא אם יש להניח שלאחר זמן יחזור בו שמעון ויאריך את הכותל כנגד הכותל של ראובן, אך ברור שבניית חצי כותל כנגד כותלו של ראובן היא בהחלט ביטוי לכך ששמעון מתכוון להשתמש בכותל של ראובן. "מגלגלין עליו את הכל" - בכך ששמעון בנה את הכותל כנגד לכותלו של ראובן, הוא ביטא שיש לו הנאה מזה ועל כן עליו להשתתף בהוצאות.

ב. "זה נהנה וזה חסר" או "זה נהנה וזה לא חסר"

על כך ששמעון צריך לשלם מפני שהוא נהנה, שאלו תוספות (ה ע"א ד"ה אף על פי):

אף על גב ד'זה נהנה וזה לא חסר פטור'?

[א] מ"מ כיון דגלי דעתיה דניחא ליה בהגבהה, חייב.

[וכן משמע נמי בכיצד הרגל (ב"ק דף כ: ושם) דקאמר טעמא דניקף הא מקיף פטור, שמע מינה זה נהנה וזה לא חסר פטור, ואפילו הכי כשעמד ניקף חייב, כן נראה ל'].

[ב] אי נמי הכא זה חסר הוא, שגורם לו שהגביה הכותל למעלה מד' אמות כדי שלא יהיה לו היזק ראייה בשום ענין ממנו.

הנחתם של תוספות בשאלתם היא שאמנם שמעון נהנה מכך שראובן בנה כותל גבוה יותר מארבע אמות, אך ראובן לא יהיה חסר אם שמעון יניח תקרה על הכותל של ראובן וייהנה מזה. ר' עקיבא איגר (תוספות ר' עקיבא איגר על המשנה ובחידושי הש"ס) הסביר שההנחה של תוספות ששמעון נהנה, היא ברוח הדברים שכתב הרב יוסף חביבא (נמוקי יוסף, ג ע"א בדפי הרי"ף), שציינו לעיל, ששמעון נהנה מכך "דנעשה כותל זה מחצה לביתו, ובזה שפיר קשה דהא זה נהנה וזה לא חסר".

שאלת תוספות מתאימה רק אם ההלכה היא ש"זה נהנה וזה לא חסר פטור", ומשאלת תוספות ניתן להבין שדברי המשנה מתאימים לפי מאן דאמר "זה נהנה וזה לא חסר חייב". ההקשר בין סוגייתנו לבין הכלל: "זה נהנה וזה לא חסר" הוא על בסיס דברי הגמרא בבבא קמא (כ ע"ב) שניסתה להוכיח ממשנת מקיף וניקף אם זה נהנה וזה לא חסר חייב או פטור, אך לא הצליחה להוכיח.

תוספות השיבו שתי תשובות שלפיהן ברור ששמעון מוגדר "זה נהנה" מהכותל

שבנה ראובן. אך יש הבדל בין שתי התשובות. בתשובה הראשונה הם קיבלו את ההנחה שבשאלה שהמקרה כאן תואם להגדרה "זה נהנה וזה לא חסר", ואילו בתשובה השנייה הם טוענים שהמקרה כאן הוא: "זה נהנה וזה חסר", ובכך שללו את ההנחה שבשאלה. בתשובה הראשונה תוספות קיבל את ההנחה שהמקרה במשנה: "סמך לו כותל אחר, אע"פ שלא נתן עליו את התקרה מגלגלין עליו את הכל", תואם להגדרה: "זה נהנה" – שמעון, "וזה לא חסר" – ראובן. תוספות הסבירו מדוע בכל זאת שמעון חייב ו"מגלגלין עליו את הכל", כי מאחר ששמעון גילה דעתו שנוח לו בהגבהה זו של ראובן, הוא יהיה חייב. כך גם הסביר רש"י במשנה (ה ע"א ד"ה מגלגלין עליו את הכל) מדוע שמעון חייב: "דגלי דעתיה דניחא ליה בהגבהה דהיאך".

על דברי תוספות הקשה הרב שלמה לוריא (ים של שלמה, בבא קמא, סי' טז), הרי כל מי שנהנה מרכוש של חברו מגלה דעתו שנוח לו בכך, ועל זה בדיוק נאמר הכלל "זה נהנה וזה לא חסר"? נראה להסביר ש"זה נהנה" לא נאמר על הנאה שבאה כתוצאה מהוצאה כספית חריגה, אף שהמהנה "לא חסר". במקרה זה ראובן הוציא הוצאה כספית חריגה כשבנה כותל שגובהו יותר מארבע אמות. עד ארבע אמות זה הגובה הנדרש בין חצרות, אך לא מעבר לזה. כשמעון בנה כותל מול כותלו של ראובן, הוא עומד להשתמש בהוצאה הכספית החריגה והלא נדרשת של ראובן, ועל כן על שמעון לשלם. תוספות הסבירו על פי עיקרון זה את הגמרא (בבא קמא כ ע"ב) שדנה בשאלה מדוע הניקף חייב לשלם למקיף כשהניקף עצמו גדר את הרוח הרביעית, למרות הכלל "זה נהנה" – הניקף, "וזה לא חסר" – המקיף. הסברם הוא שהמקיף הוציא הוצאה חריגה כשהוא הקיף את רוב השדה, וכשהניקף השלים את הגדר כדי שהשדה תהיה מוקפת לחלוטין, הוא גילה דעתו שנוח לו מאוד בהוצאה החריגה של ראובן, ואשר על כן על הניקף לשלם.²

התוספות (בבא קמא כ ע"ב ד"ה טעמא) כתבו באופן ברור יותר: "וי"ל שאני עמד ניקף דגלי אדעתיה דניחא ליה בהוצאה". יש הבדל לשוני בין דבריהם אלו לדבריהם בסוגייתנו: "דגלי דעתיה דניחא ליה בהגבהה". נראה לחבר את שני המשפטים: ההוצאה הכספית החריגה שבעקבותיה נבנה הכותל הגבוה, וגילוי הדעת שנוח לו בהגבהה הזאת שעלתה כסף רב, היא המחייבת את שמעון.³

2 יש לציין שהגמרא בבבא בתרא ד ע"ב לא הזכירה את הכלל "זה נהנה וזה לא חסר", בעוד שבסוגיה בבא קמא כ ע"ב הגמרא מנסה להסביר את מחלוקת תנא קמא ור' יוסי על בסיס כלל זה. תוספות הם שהזכירו זאת – בבא בתרא ה ע"א ד"ה הגהה, ובד"ה אע"פ, על המשנה בעניין "סמך לו כותל אחר". רבינו יונה בבא בתרא ד ע"ב הרחיב מאוד בהסבר הסוגיה על פי הגמרא בבבא קמא שם.

3 הרב שמעון שקופ, בבא קמא, סי' יט, ה שאל גם כן על דברי התוספות (ד"ה טעמא): "ודבריהם סתומים, מה מהני בלא חסר מה שמגלה דעתו, הלא בלאו הכי איכא זה נהנה רק דלא חסר? והיה

נראה להסביר כך גם את דברי רש"י (בבא קמא כ ע"ב ד"ה אם עמד) מדוע כשהניקף עמד וגדר את הרביעית, יגלגלו עליו את הכול:

גלי אדעתיה דניחא ליה בהקיפו של ראובן, ומגלגלים עליו את הכל לתת את חלקו בג' מחיצות פנימיות של ראובן.

הניקף גילה דעתו שנוח לו מאוד בהוצאה היתירה של המקיף ולכן יהיה חייב. על כך שההיקף של החצרות הוא הוצאה חריגה, ניתן ללמוד מדברי הגמרא (בבא קמא כ ע"ב) שם נאמר:

תנן "המקיף חבירו משלש רוחותיו וגדר את הראשונה ואת השנייה ואת השלישית אין מחייבין אותו".
הא רביעית מחייבין אותו, שמע מינה זה נהנה וזה לא חסר חייב?
שאני התם דאמר ליה את גרמת לי הקיפא יתירא.

בין אם נסביר שהגדרות הן חיצוניות בין אם נסביר שהגדרות הן פנימיות בין השדות של המקיף לבין השדות של הניקף, המקיף בנה גדרות בשל צורך כלשהו, ואלמלי צורך זה לא היה בונה.

ראובן שהגביה את הכותל, וכן המקיף שבנה לכדו גדר בשלוש רוחות, אינם מוגדרים חסרים. שניהם בנו זאת מיוזמתם ולרצונם ומשיקולים שלהם, אף שמדובר על הוצאה כספית חריגה ולא מקובלת. ועל כן כשאחר רוצה לנצל את ההוצאות החריגות הללו לצרכיו ולהנאותו, עליו לשלם ולא מופעל הכלל "זה נהנה וזה לא חסר". "זה נהנה" - הכוונה ליהנות בשל הוצאה כספית רגילה ומקובלת ולא בשל הוצאה חריגה.⁴ בתשובה השנייה של תוספות הם שללו את ההנחה שבשאלה, שהמקרה במשנה תואם להגדרה של "זה נהנה וזה לא חסר". לדבריהם, כאן מדובר ב"זה נהנה" - שמעון, אך "וזה חסר" - ראובן. זאת מפני שראובן הגביה למעלה מארבע אמות, מעבר לנדרש

נראה לי שאפשר לומר דכיון דאיכא מי שרוצה להשתתף בהוצאה, הרי נחסר המקיף שהוציא את כל ההוצאה למותר". דבריו תואמים לתשובה השנייה של תוספות המסבירים מדוע ראובן חסר. אך אין זה מסביר את הבעיה בכך ששמעון גילה דעתו שניחא ליה והוא נהנה, שהרי "זה נהנה וזה לא חסר". ראה גם בדבריו בשערי יושר ג, כה (עמ' רסח). להרחבה בעניין זה: הרב דוד טעביל, נחלת דוד, בבא קמא כ ע"ב; הרב חיים מטעלז, בבא בתרא, סי' ה.

4 במקרה של "סמך לו כותל אחר" ובמקרה ש"עמד וגדר את הרביעית" על פי ר' יוסי, הדין זהה - "מגלגלין עליו את הכל". בשני המקרים הללו גילוי דעתו של האחר שנוח לו בהוצאה הכספית הגבוהה, הוא הגורם המחייב אותו להשתתף. ראה לעיל בשיעור סימן ז: מקיף וניקף, סעיף ד.

ח. סמך לו כותל אחר ו"כופין על מידת סדום"

על מנת למנוע היזק ראייה, וזאת "כדי שלא יהיה לו היזק ראייה בשום ענין ממנו".
המהר"ם (ה ע"א) הסביר כך את דברי התוס':

ואף על גב שאפילו קודם שסמך לו זה כותל כנגדו, כבר בנה הוא למעלה מארבע אמות ולא חסר לו זה עתה במה שסמך כותל כנגדו? אפילו הכי כיון שנהנה השני שהגביה הוא לבנות למעלה מארבע אמות, וגם מתחלה כשבנה אותו הגובה לא בנה אלא מחמת השני שהיה רוצה שלא יזיקנו בהיזק ראייה כלל וכיון שבגרמתו בנה לא מקרי הב' זה נהנה וזה לא חסר, אלא זה נהנה וזה חסר.

ההוצאה הכספית הגבוהה של ראובן בשל חששו המוגבר מהיזק ראייה משמעון, היא שמגדירה אותו "זה חסר", והיא המחייבת את שמעון, אף על פי ש"זה נהנה" פטור.⁵

ג. "זה נהנה וזה לא חסר" ו"כופין על מידת סדום"

נבקש להתמקד בתשובה הראשונה, לפיה הכלל "זה נהנה וזה לא חסר פטור" חל רק במקרה של הנאה שאינה נובעת מהוצאה חריגה של המהנה.

מדוע "זה נהנה וזה לא חסר" פטור מלשלם? סוף סוף הנהנה משתמש ברכוש של אחר. אמנם האחר אינו חסר כתוצאה מהשימוש של הנהנה, אך בכל זאת אילולי רכושו של האחר, הנהנה לא היה יכול ליהנות.

רש"י קישר בין "זה נהנה וזה לא חסר" לבין "מידת סדום". כך כתב רש"י (בבא בתרא יב ע"ב ד"ה על): "על מדת סדום - זה נהנה וזה לא חסר". כך כתב רש"י גם במקום נוסף (כתובות קג ע"א): "מדת סדום - זה נהנה וזה לא חסר, לא היו עושין טובה". גם התוספות (בבא בתרא יב ע"ב ד"ה כגון) כתבו בשם ריצב"א על מה מבוסס הכלל "כופין על מידת סדום": "ריצב"א מפרש... הא דכופין על מדת סדום בזה נהנה וזה לא חסר".⁶

במקום אחר פירט רש"י (עירובין מט ע"א): "מדת סדום - דאפילו מידי דלא חסר ביה לא מהני לחבריה... מדת סדום - שלי שלי". וכך גם כתב רבנו גרשום (בבא בתרא

5 ראה: הרב משה מרדכי אפשטיין, לבוש מרדכי, בבא קמא (מהדו"ק) סימן טו, ד.

6 על ההתאמה בין הכלל "כופין על מידת סדום" לבין "זה נהנה וזה לא חסר" כתבו כמה ראשונים. ראה: רשב"ם בבא בתרא נט ע"א ד"ה מידת, וכן רבנו גרשום ורשב"א שם; עירובין מט ע"א ד"ה מדת; בבא בתרא קסח ע"א ביד רמה ועוד. ראה גם: פני יהושע בבא קמא כ ע"א ד"ה תוד"ה זה נהנה.

יב ע"ב): "כופין על מדת סדום שלא יעשה מדת סדום שהיו מקפידין ואומרים שלי שלי ושלך שלך".

ההשוואה למידת סדום מבוססת על המשנה (אבות ה, י):

האומר שלי שלי ושלך שלך - זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום.
שלי שלך ושלך שלי - עם הארץ
שלי שלך ושלך שלך - חסיד
שלי שלי ושלך שלי - רשע.

מי שאינו מאפשר לאחרים ליהנות ממעשיו או מרכושו כשהוא עצמו איננו חסר, זה אותו שאומר: "שלי שלי ושלך שלך". כך נהגו אנשי סדום. הם לא רצו שאחרים ייהנו מהשפע שהיה להם (בראשית יג, י), ולא אפשרו לאורחים להיכנס. אדם שאינו מאפשר לאדם אחר ליהנות מרכושו או ממעשה שלו, על אף שאינו חסר ואינו ניזוק, זו מידת סדום. חכמים רוצים לחנך שהקשר בין אנשים יהיה חיובי וטוב ולא כפי שהיה נהוג בסדום, סמל השחיתות והרוע, ובעיקר בתחומים שבין אדם לחברו כפי שמופיע בפסוקים ובדברי תנאים ואמוראים.⁷ לכן כופים עליו שלא ינהג כמידת סדום.⁸

אך במשנה באבות יש גם אפשרות נוספת, חיובית, בנוגע למי שאומר "שלי שלי ושלך שלך" - "זו מידה בינונית". הפער בין התכונות נראה גדול. מחד גיסא זו הנהגתם של אנשי סדום, מאידך גיסא הנהגה זו יכולה להיות מידה בינונית. לא מידתו של חסיד ובוודאי לא של רשע (תפארת ישראל אבות שם), אבל בכל זאת מידה חיובית. על מידת בינונית גם אי אפשר לכוף.

נראה להציע על פי הסברנו לעיל. אם המהנה עשה פעולה רגילה שממילא היה עושה אותה, ואדם אחר יכול ליהנות ממנה ואין למהנה שום הפסד או חיסרון כתוצאה מהשימוש של האחר, במקרה כזה אנו אומרים "זה נהנה וזה לא חסר", ואם אין הוא מאפשר לאחר ליהנות, "כופין על מידת סדום". יש מקום לדון האם "זה נהנה וזה לא חסר" פטור או חייב, אבל ודאי שהנהנה רשאי להשתמש בזה. אך אם המהנה עשה פעולה חריגה, והוציא הוצאות כספיות חריגות שאינן נדרשות, במקרה כזה הוא לא חייב לאפשר לאחר ליהנות מזה - "זו מידה בינונית". יהיה זה מעשה יפה מאוד מצידו

7 דברים כט, כב; לב, לב; ישעיהו א, ט-ג; יג, יט; ירמיהו כג, יד; איכה ד, ו; עמוס ד, יא; יחזקאל טז, ב, מח-נ. תוספתא סוטה ג, יא-יב; בראשית רבה, פרשה נ; סנהדרין קט ע"א; פרקי דרבי אליעזר פרק כה, ועוד.

8 על מידת אנשי סדום בהקשר ל"כופין על מידת סדום" ראה: הרב יעקב אריאל, מאהלי תורה, עמ' 45-43.

ח. סמך לו כותל אחר ו"כופין על מידת סדום"

אם יאפשר לאחר ליהנות ממעשיו, מעשה חסידות, אך הוא אינו חייב, וודאי שאי אפשר לכוף אותו על כך. במקרה כזה אם הנהנה מגלה דעתו שנוח לו מאוד בהוצאה היתרה של המהנה, שהוא לא היה חייב להוציאה, אזי עליו להשתתף בהוצאה הכספית. אכן, לפעמים קשה יהיה להגדיר באילו מצבים מדובר בהוצאה חריגה שאז לא ניתן לכפות את הבעלים לאפשר לאחר ליהנות ללא תשלום, ובאילו מצבים מדובר על התנהלות רגילה ללא הוצאה חריגה של הבעלים, שאז תיקנו חכמים שזה נהנה וזה לא חסר וכופין על מידת סדום. הראי"ה קוק (אגרות הראיה, אגרת פט) כתב על הערך בעשיית טובה ונתינת היכולת לאחר ליהנות מחד גיסא, ושמירה על הזכויות של היחיד מאידך גיסא:

ישראל בהיותו העם אשר בחר בו ה' לאור גויים יש לו זכויות מיוחדות שלפעמים כשצריך לקיומו או לתועלת הרשמת מעלתו לותר על איזה חוק מוסרי, גם זה הוא טובה כללית, שחוזרת באחרית אל הכלל כולו. אמנם הגדרים כמה יש לותר צריכים להגבלה תורית, לפעמים מקבלה או מתקנה, ולפעמים גם בדברים המפורשים בתורה. והנה ההכרעה בין שיתוף הקנין המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי ושלך שלך", ובין הגבלת זכויות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט.⁹

אמנם הראי"ה קוק לא הבחין בין הוצאה כספית חריגה לבין הוצאה כספית רגילה, אך כתב על הניידות שבין המידות - מידה בינונית או מידת סדום.

סיכום

כשאדם מביע כוונה ליהנות ממעשיו של אחר, כשהאחר עשה מעשים לא מקובלים שהיו כרוכים בהוצאה כספית חריגה, עליו להיות שותף בהוצאות. הכלל "כופין על מידת סדום" שלא לומר "שלי שלי ושלך שלך", מותאם לכלל "זה נהנה וזה לא חסר" שלגביו חלקו בגמרא אם חייב לשלם. אך הכפייה על מידת סדום היא על מעשים ופעולות מקובלים ולא חריגים, וכשהמהנה לא חסר ולא ניזוק מההנאה של האחר. אמנם קשה לקבוע באופן מוחלט מה היא הוצאה או מעשה נורמטיבי ורגיל, ומה היא הוצאה חריגה ומעשה ייחודי, והדבר תלוי בהערכה והתייחסות לכל מקרה לגופו, אך אין כופים להנות אחר בעקבות הוצאה חריגה, ואין זו מידת סדום אלא מידה בינונית.

9 ראה הסבר רחב לדברי הראי"ה קוק הללו בהקשר לסוגייתנו אצל: הרב יהושע וייצמן, "כופין על מידת סדום", מיטב הארץ, עמ' 367-370; לחיות עם פרשת השבוע - בראשית שמות, עמ' 93-95.